ČLOVEK A SPOLOČNOSŤ
Internetový časopis pre pôvodné teoretické a výskumné štúdie z oblasti spoločenských vied
ISSN 1335-3608

Obyvateľstvo Košíc a administratívne členenie mesta v 19. storočí v archívnych dokumentoch a literatúre

Nikola Reginášová, Filozofická fakulta UPJŠ, Košice, nikola@netkosice.sk
Ladislav Gergely, Spoločenskovedný ústav SAV, Košice, gergely@saske.sk

REGINÁČOVÁ, Nikola – GERGELY, Ladislav. Population of Kosice and administrative division of the city in 19th century in archive documents and literature. Individual and Society

This article deals with the changes in numbers of inhabitants in Košice in the 19th century. The article also provides information about the archive materials and existing literature, which are the foundation (source) of this research. According to the existing resources we can divide the evidence into two parts: while the information about the population of the city from the first half of 19th century is derived entirely from the archive materials (Conscriptio Animarum), in the second part of the century official government`s census results were available. Overall, we can highlight that in the view of the evolution of the population in Košice, as a smaller royal city, after the initial stagnation in 19th century, in the second half of the century the population was rising at the increased speed and by the end of the century, Košice, belonged to prominent cities in Uhorsko.

Population. Kosice. Statistical evidence. Period authors.

Sčítanie ľudu sa radí medzi základné charakteristiky vývoja obyvateľov a sídel. S vývojom spoločnosti sa menili aj spôsoby vykonávania sčítania, ale ostávali stále nenahraditeľným prameňom pre zistenie demografických údajov o obyvateľstve.

Pre poznanie demografického vývoja obyvateľov miest naúzemí dnešného Slovenska v 19. storočí nám slúžia údaje zo súpisov obyvateľov z prvej polovice 19. storočia[1] a údaje zo štatistického úradu od druhej polovice 19. storočia.[2] Pri rekonštrukcii stavu obyvateľstva okrem spomenutých archívnych dokumentov pomáhajú aj dobové práce, ktoré opisujú stav obyvateľstva v danom regióne či v meste. Od zavedenia moderného sčítania ľudu (zákon z roku 1869, III. törvénycikk a népszámlálás) sa môžeme spoľahnúť na podrobné, presnejšie údaje o štruktúre obyvateľstva. Tie podrobne a spoľahlivo udávajú zoznamy ľudí a stav obyvateľstva v konkrétnom roku, kedy sčítanie prebiehalo. Ťažšia úloha pre bádateľa jezískať informácie o stave obyvateľstva zo skorších historických období (pred 19. storočím),kvôli absencii spoľahlivých údajov vytvárajúcich konkrétny obraz o stave obyvateľstva. Existujúce rozdielne súpisy z už spomínanýchskorších období sú obyčajne sporadické a ťažko analyzovateľné.

Pri výskume populácie Košíc v 19. storočí vychádzame z pramenných materiálov ako sú súpisy obyvateľov alebo iné dobové štatistickézáznamy.

Našou prvoradou úlohou bolo preskúmať a spracovávať existujúce archívne zdroje, pretože zatiaľ neexistuje syntéza o vývoji obyvateľov mesta Košíc. Naším cieľom bolo podať informácie o stave existujúcich archívnych materiálov a o štatistických údajoch, ktoré sme mohli využiť na rekonštrukciu počtu a štruktúry obyvateľov, podľa administratívneho členenia Košíc v 19. storočí. Snažili sme sa

konfrontovať konštatovanie dobových bádateľov s číselnými údajmi súčasných autorov[3] a porovnávali sme ich s nami získanými údajmi zo štatistických hárkov z prvej polovice 19. storočia. Pre presnejší prehľad o počte obyvateľov Košíc v 19. storočí sme pracovali aj s výsledkami získanými pri prvých celoštátnych sčítaniach obyvateľov Uhorska.(Jozefínske sčítanie v rokoch 1784–1787)[4]

Problematikou obyvateľstva Košíc ako aj samotným mestom sa zaoberali známi doboví autori: Pál Magda, Ludovicus Nagy, Elek Fényes, Imre Henszlmann, Johaness Plath, Samu Borovszky, János Sziklay ako aj historici a demografi 20. a 21. storočia: Béla Wick,Ondrej R. Halaga, Pavol Šalamon, Gábor Czoch, Alajos Kovács, Éva Kovács.[5]

V uhorských mestách do 18. storočia nie je možné určiť presný počet obyvateľov.[6] Doboví historici a geografi, tiež ich nasledovníci mohli tieto údaje o obyvateľstve vydedukovať len z takých prameňov, ktoré sa nevytvárali primárne s dôvodom zistiť počet obyvateľov, avšak predsa obsahujú cenné informácie. Takými boli napríklad desiatky, urbáre, cirkevné schematizmy,[7] daňové súpisy a tereziánske súpisy obyvateľov z rokov 1771–1784.

Modernejšie formy registrácie obyvateľov Uhorska spadajú do polovice 17. storočia a majú súvis hlavne s rozvojom v spoločenskej a hospodárskej oblasti,[8] kedy vytvorili dikálne a portálne súpisy pre určenie štátnych daní. Celoštátne sčítanie vykonávali na začiatku panovania Karola III. v rokoch 1715 a 1720. Údaje o obyvateľoch Košíc v časoch Pragmatickej sankcie sú známe z práce Ignáca Acsádyho. Pre rok 1720[9] Acsády uvádza 1956 mešťanov a šľachticov ktorí tu vlastnili dom, bez „želiarov“. Celkový počet obyvateľov spolu s usadeným vojskom podľa vlastných výpočtov uvádza 4000.[10]

Miestodržiteľská rada v roku 1771 vydala nariadenie, aby sa každoročne sčítali obyvatelia slobodných kráľovských miest. Spôsob vykonávania nebol záväzne určený, a preto aj výsledky neboli také, ako očakávala panovníčka.[11] Súpisy duší sa vykonávali *v* rokoch1771 – 1784, potom sa nahradili prvým celoštátnym jozefínskym sčítaním obyvateľstva v rokoch 1784 – 1787.[12] Na základe tohto celoštátneho sčítania sa môžeme dopátrať k prvým hodnoverným údajom o obyvateľoch mesta. Košice počas tohto sčítania nepatrili medzi najväčšie uhorské mestá (viď. tabuľka č. 1). Z údajov Gusztáva Thirringa počet prítomných obyvateľov bez cudzincov bol 7905, neprítomných bolo 137, cudzincov 476. Podľa toho celkový počet obyvateľov udáva 8244.[13]

Tabuľka 1. Sčítanie obyvateľov vybraných miest v Uhorsku medzi rokmi 1784 až 1787

Mestá:	**Debrecen (Debrecín)**	**Bratislava (Pozsony)**	**Buda (Budín)**	**Pest (Pešť)**	**Szeged (Segedín)**	**Košice (Kassa)**
Počet obyvateľov	30 064	28 762	23 919	20 704	20 947	7 905

Zdroj: Kovacsics, J.: Magyarország történeti demográfiája. Magyarország népessége a honfoglalástól 1949-ig. Budapest : Közgazdasági és jogi könyvkiadó, 1963.

Po smrti Jozefa II. sa súpisy duší opäť obnovili a fungovali až do roku 1847/1848. Cieľom zákona z roku 1802 (1802. évi II. törvénycikk: *A nem nemes népesség összeirásáról*) bolo uskutočnenie jednorazového sčítania a hlavnou požiadavkou bolo zistiť počet vojakov na verbovanie. Preto sa vzťahovalo len na nešľachticov (*Conscriptiones Populares Ignobilium*). Nariadenie vydané vo Viedni sa vzťahovalo na pravidelnosť tohto zákona. Takéto sčítanie sa uskutočnilo v rokoch 1804 – 1805. Na nasledujúce obdobie už Kráľovská miestodržiteľská rada prikázala opakovanie tohto sčítania, aby sa zapisovala aj prirodzená natalita a migrácia. Župy a mestá však robili tieto sčítania len sporadicky a nie každý rok, pričom nie stále robili nové sčítania, ale predchádzajúce len doplňovali.[14]

Súpisy duší naďalej fungovali popri súpisoch nešľachticov, aj napriek tomu, že stratili svoju výnimočnosť a jedinečnosť, ich úloha však naďalej ostávala dôležitá.[15] V prvej polovici 19. storočia, sa naďalej používali súpisy duší ako hodnoverný zdroj údajov o počte obyvateľov.[16]V Košiciach sa zachovalo najviac súpisov duší. Od roku 1800 do 1847 sa v košickom mestskom archíve zachovala prevažná väčšina hárkov, chýbajú len údaje z dvanástich rokov.[17]

*Conscriptio animarium*obsahuje informácie zo sčítania osôb.[18] Uplatňoval sa na tých, ktorí sa v čase zbierania údajov nachádzali v Košiciach. Podľa hlásenia mestských poslancov z uhorského snemu pre mestskú radu (január 1848), do súpisov nemali pripočítavať cirkevných hodnostárov, vojenských veliteľov,

šľachticov a úradníkov, aj napriek tomu ich tam pripočítavali.[19] Túto skutočnosť si môžeme overiť aj podľa mien, keď k menám šľachticov a cirkevných hodnostárov písali niekedy aj titul. Chceli získať čo najväčší počet obyvateľov, aby sa zaradili do vyššej kategórie slobodných kráľovských miest.[20]

Súpis duší patrí medzi najhodnovernejšie dokumenty, ak sa zaujímame o obyvateľstvo Košíc v prvej polovici 19. storočia. Na základe týchto súpisov môžeme pozorovať rozloženie obyvateľstva podľa pohlavia, veku, viery a zamestnania, atď.[21] Tieto sčítania robil mestský úrad. V súpisoch boli spomínaní nielen platcovia daní, ale aj širší okruh obyvateľstva. Prostredníctvom zápisníc mestskej rady zisťujeme, že okrem sčítania duší bolo súčasne používané aj sčítanie majetku,[22] ktoré sa využívalo na určenie daní. (Tí, ktorí mali domovské právo, nemuseli platiť také vysoké dane ako tí, ktorí tu bývali, ale nenadobudli domovské právo).[23]

V roku 1843 pribudol do sčítania nový prvok, bolo to zapisovanie izraelitov, čiže židov. Konkrétne sa s týmto prvkom stretávame v spisoch od roku 1843.[24] Židia mali svoje samostatné miesto v rámci súpisu duší. Na konci hárku boli údaje výlučne o židovskom obyvateľstve v rovnakom slede ako pri všetkých obyvateľoch. Okrem hláv rodín boli vpisované aj počty kresťanov pracujúcich v ich domácnosti. Boli to napríklad slúžky, alebo učni.[25]

Každý hárok súpisu duší sa končil kolónkou *Summa*, do ktorej sa zapisovali číselné údaje o počtoch obyvateľov. Uľahčovalo to spočítavanie ľudí na jednotlivých stranách. Súpis duší sa končil sumarizačnou tabuľkou umiestnenou na poslednej strane hárku. Bola uvedená pod názvom *Summa Sumarum*, ktorá obsahovala už sčítané údaje o počtoch duší (hláv). domácností v jednotlivých častiach mesta.[26] V tabuľkách ostali zapísané celkové výsledky sčítaní pre konkrétny rok, pod názvom *Summa Sumarum*. [27]

Na základe týchto údajov o obyvateľoch zo súpisu duší môžeme zrekonštruovať aj skladbu a administratívne rozdelenie mesta Košice v prvej polovici 19. storočia (viď. v prílohe tabuľka č. 1). Podľa toho mesto Košice sa delilo na centrum a predmestia. Centrum sa delilo na 4 štvrte (*quartály*), ku ktorému patrilo aj územie pod hradbami (*Summa Submuralium*) a 3 predmestia: horné, dolné a stredné. Neskôr pribudli aj ďalšie časti, od roku 1819 pribudlo nové označenie *Adificiorum post Suburba* a *Extenae Civitas* používané do roku 1822. Od roku 1825 podľa Conscripcia Animarum pribudla časť mesta s názvom *Extra Ambitium Civitatis* ako aj ďalšia časť mesta od roku 1825 nazvaná*Novae civitatis.*

Takéto označenie mesta na centrum a predmestie[28], spolu s delením na horné, stredné a dolné predmestie fungovalo od roku 1802 do 1811.[29] Neskôr od roku 1812 je charakteristické delenie obyvateľov do častí mesta spolu s príslušnými ulicami. Konkrétne to boli ulice ako: Ludmány, Új, Forrás, Bíró, Szent József, Tégla, Csermely, Szent László utca (viď. v prílohe tabuľka č. 1).

S podobným rozdelením sa stretávame aj v práci P. Šalamona: *„Podľa súpisu nešľachticov koncom roka 1847–2483 rodín obývalo 1286 domov, v štyroch štvrtiach, vnútorného mesta vrátane podhradbových domov , v troch predmestiach a prímestskej zóny. V jednej rodine priemerne žilo 5 osôb.“*[30] Administratívne členenie mesta na štyri kvartály v centre a predmestie spomína aj O. R. Halaga *„Čermeľ s okolitými ulicami tvorili Výšný Húšťak, ulice Richtárska, Leonardova, Žriedlov a Stredný Húšťak a Ludmanova s okolím Nižný Húšťak.“*[31]

Mestom Horného Uhorska–Košicami sa vo svojom lexikóne v roku 1828 zaoberal aj Ludovicus Nagy. Košiciam sa venuje v prvej časti. Podáva základné informácie o počte obyvateľov a ich vierovyznanie.[32] Počet obyvateľov udáva 13 606.[33] Vo svojich dvoch prácach[34] sa mestu Košice venoval aj E. Fényes. Informácie pravdepodobne čerpal zo schematizmov v roku 1830.[35]

Pavol Šalamon uvádza údaje pre rok 1847 – 14 959 obyvateľov, ktoré sa zhodujú s údajmi Gábora Czocha. Naše číselné údaje pre tento rok sú podobné (14 019), nesmieme zabúdať, že ich uvádzame bez židovského obyvateľstva. Šalamon údaje čerpal z hárkov Súpisov duší (z AMK) pričom ich porovnával so zložkou Magistratus, spis 1848. Uvedené údaje v tabuľkách pre prvú polovicu 19. storočia sú oproti ostatným vybraným údajom nejednotné (viď. tabuľky v prílohe č. 3 – 6). Pri čerpaní údajov zo súpisov duší bolo potrebné všetky údaje opakovane prepočítať, pretože sa v nich vyskytli chyby, a preto tento ukazovateľ viedol k rôznorodosti údajov z prvej polovice 19. storočia. Tiež treba klásť dôraz na samostatné hárky židovského obyvateľstva od roku 1842/1843.

Súpis obyvateľov končí údajmi z roku 1847, tým končí každoročné sčítanie ľudu pre prvú polovicu 19. storočia. V prvej polovici 19. storočia vývoj populácie pokračoval v pomalom trende konca 18. storočia. [36] Z demografického hľadiska je príznačná nerovnomerná krivka rastu obyvateľov Košíc. Na pomalý

rast, alebo úbytok obyvateľstva v jednotlivých rokoch pôsobili rôzne faktory, ako nekompromisná politika magistrátu mesta proti usadeniu cudzincov, náboženská zdržanlivosť, alebo epidémie. Medzi epidémie, ktoré najviac zasiahli mesto, patrí jednoznačne cholera v roku 1831, kedy počet obetí v letných mesiacoch dosiahol číslo 1247.[37]

Sčítanie obyvateľstva v druhej polovici 19. storočia

Najbližšie sa uskutočnilo celoštátne sčítanie vykonávané rakúskymi úradmi v rokoch 1850/ 1851.[38] Pramenný materiál podáva informácie o obyvateľstve veľmi podrobne.[39] V jednotlivých hárkoch sú zoradené informácie o majiteľovi domu, ako aj jeho podnájomníkoch.[40] Zachytáva veľmi podrobne národnostnú skladbu populácie.

Podľa sčítania obyvateľov z roku 1850/51 žilo v Košiciach 13 034 obyvateľov. Cudzincov bez domovského práva bolo 2849, tvorili 22 % a židia tvorili 7 %. Sčítacie hárky, ktoré sa nachádzajú v archíve, keďže nie sú zachované v plnom rozsahu, obsahujú informácie o 9 858 osobách.

Tabuľka 2: Počet obyvateľov mesta Košice v roku 1850/1851

časť mesta	**počet obyvateľov**
centrum	4 928
Dolné predmestie	1 336
Stredné predmestie	1 490
Horné predmestie	1 841
Za mestom	263

Zdroj: Czoch, G.: A nemzetiségi megoszlás kérdései és társadalmi dimenziói Kassán az 1850 / 1851- es összeirás alapján. In: Czoch, G. – Klement J. – Sonkoly, G. (eds.): Az Atelier – Iskola. Tanulmányok Granasztói György tiszteletére. Budapest : Atelier, 2004, p. 141 – 156.

Nasledujúce rakúske sčítanie v roku 1857 sa chápalo ako oprava predchádzajúceho sčítania z roku 1850/1851.[41] Na základe zachovaných hárkov sa dá presne rekonštruovať aj administratívne členenie mesta. (viď. tabuľka č. 3). Sčítacie hárky[42] boli rozdelené podľa čísiel domov, k nim priradené obyvateľstvo spadalo pod jednotlivé štvrte a predmestia. Sčítacie hárky z roku 1857 poskytujú podrobné informácie. Okrem čísla domu, počtu bytov sa z nich dozvedáme aj osobné údaje o obyvateľovi, ako dátum a rok narodenia, vierovyznanie, rodinný stav, ako aj oblasť, obec spolu s krajom z ktorého pochádzali (napr.: „Kassau, Eperies, Ujhely...“). Prostredníctvom údajov uvedených v hárkoch sa dá realizovať podrobnýprieskum o pôvode obyvateľov Košíc.[43]

Nezmenená ostala skladba zápisu majiteľ a podnájomníci. Jasne sa dá vyčítať kto dom obýval a kto ho vlastnil.

Tabuľka 3: Počet obyvateľov Košíc v roku 1857

1857	Počet obyvateľov	
I. Kvartál (d. č. 1 - 165)	2559	
II. Kvartál (d. č. 166 - 312)	2313	
III. Kvartál (313 - 439)	1976	
IV. Kvartál (439 - 566)	2566	
HORNÉ PREDMESTIE	420	
STREDNÉ PREDMESTIE	1592	
DOLNÉ PREDMESTIE	NEZISTENÉ	
KNIHA CUDZINCOV	I. kvartál	929
	II. kvartál	671
	III. kvartál	651

	IV. Kvartál	933
	Mimo mesta	696
Spolu: **15 306** aj cudzinci	**11 426**	

Zdroj: AMK, f. Súpis obyvateľov z roku 1857. Sčítacie hárky

Údaje v tabuľke sú vypísané zo súpisu obyvateľov v roku 1857. Prostredníctvom týchto údajov je počet obyvateľov bez dolného predmestia a bez cudzincov 11 426. S cudzincami je počet 15 306 obyvateľov.

Sčítacie hárky uvádzali obyvateľov a zaraďovali ich do mestských častí podľa čísel domov. Prvý kvartál zahŕňal domy od čísla 1 až po 165, druhý kvartál od 166 po 312, tretí od 313 po 439 a štvrtý kvartál čísla domov 440 až po dom číslo 566. Pre predmestia boli čísla domov od 1 po 123 pre horné predmestie, od 1 po 108 pre stredné predmestie. Určenie čísel pre dolné predmestie je problematické nakoľko tieto pramene sa v archíve nenachádzajú z dôvodu straty materiálu. V roku 1857 sa však uskutočnilo prečíslovanie domov.[44]

Číselné údaje autorov (Gusztáv Thirring, Gábor Czoch, Alajos Kovács, Pavol Šalamon, Béla Molnár) pre sčítanie z rokov 1850/1851 sú zhodné. Pre rok 1857 výsledky sčítaní sa líšia, Johannes Plath, Ondrej Halaga a Pavol Šalamon uvádzajú 17 150 obyvateľov, Alajos Kovács a Béla Molnár však nižší údaj 16 417. Musíme si všímať či máme k dispozícií údaje s vojskom a cudzincami, alebo bez nich. Ondrej Halaga čerpal z *Plan der Umgebung von Kassau,* vydané vojenskou správou v roku1857.

Okrem spomínaných sčítacích hárkov z roku 1857, sa nám zachovali aj informácie o migrácii obyvateľstva. Presnejšie sú to Knihy miestnych cudzincov,[45] ktoré boli v roku 1857 vedené. Do tohto zoznamu zaraďovali osoby, ktoré v meste sčítali, ale nedisponovali domovským právom. Počty cudzincov, ktorí boli v knihe evidovaní, sa delia opäť podľa mestských častí a čísiel domov.[46]

Prvé sčítanie pod vedením Uhorského štatistického úradu sa uskutočnilo v roku 1869, ním sa zároveň začína aj nové obdobie populačných cenzov na našom území. V tomto roku bol vydaní zákon (1869. évi III. törvénycikka népszámlálás[47]) o sčítaní ľudu, ktorý nariadil, že sčítanie sa bude vykonávať vždy k 31. decembru v rokoch končiacich nulou. (1880, 1890, 1900...). Na túto dobu moderné sčítania sa ešte detailnejšie zaoberajú obyvateľstvom z rôznych hľadísk. Vznikli sumárne záznamy o počtoch obyvateľov, materinskom jazyku,[48] vysťahovalcov, počtu vojsk, cudzincov ako aj množstvo iných údajov.

Počas druhej polovice 19. storočia sme svedkami postupného rastu obyvateľstva v tomto meste. Najvýraznejší rast Košice zaznamenali v intercenzálnom období 1850–1857, kedy vďaka imigrácii pribudlo relatívne najviac obyvateľov v tomto storočí.[49] Počet obyvateľov vtedy silne rástol, kvôli úradným postom, ktoré tu boli prinesené. Prevažná väčšina nových obyvateľov pozostávala z úradníkov, ktorý boli rakúskej, českej a moravskej národnosti. *„Bolo to posledné naplnenie mesta cudzincami pred prvou svetovou vojnou.“*[50]

Košice sa v druhej polovici 19. storočia sa vyvíjalo ako silné regionálne centrum na severovýchodnom Uhorsku. Obhájilo svoje pozície a vyvíjalo sa v každom smere. Bolo to lákavé miesto na usadenie, pre prisťahovalcov hlavne z abovskej župy a iných okolitých žúp. Migranti prichádzali zo všetkých spoločenských vrstiev.

V porovnaní s ostatnými uhorskými mestami Košice patrili v tomto období medzi najviac prosperujúce v oblasti počtu obyvateľov. Okrem hlavného mesta, Košice rastom populácie prevýšili iba mestá Nový Sad (Újvidék), Temešvár a Pécs. V priebehu 40 rokov obyvateľstvo Nového Sadu rástlo o 147 %, Temešvár o 125 %, Pécs 122,4 % a Košíc 121,61 %.[51]

Tento rast obyvateľstva bol v Košiciach narušený v období 70–tých rokov 19. storočia, v dôsledku celoštátnej cholery konkrétne v rokoch 1872/1873. Celouhorské štatistiky úmrtnosti evidujú 190 000 obetí cholery. Tieto čísla sú však v skutočnosti oveľa vyššie, okrem cholery počet obetí zvýšila aj výrazná neúroda v týchto rokoch, čo mohlo podľa výpočtov Györgya Kövéra narásť až na 350 000 až 400 000 obetí. [52]Epidémia v Košiciach mala tiež hrozné následky. Od 1. novembra 1872 do 10. januára 1873 hlavný lekár Jakab Moskovics informoval o 552 prípadoch cholery, pričom mnohé prípady nenahlásili. Zomrelo 289 pacientov–chorých na choleru.[53] Wick udáva 4 533 obetí cholery.[54] Najväčšiu časť košického obyvateľstva, tak ako aj v ostatných mestách Uhorska tvorili prisťahovalci. Miera domácich obyvateľov v

Košiciach bola približne podobná ako v Budapešti. Kým v Budapešti na 100 obyvateľov pripadá 39 domorodcov, pre Košice je to 40,55 domorodcov. Toto číslo však rástlo od roku 1880, kedy sa počet domorodcov vyšplhal na 44,55.[55]

Dôsledkom veľkej migrácie do mesta bol aj nárast hustoty obyvateľov. Kým v roku 1869 územie bolo 93 km² a na 1 km² pripadalo 233 obyvateľov, v roku 1891 na takom istom území bolo 310 obyvateľov. [56]

Jednou z ďalších príčin nárastu mestskej populácie je aj príchod židov, ktorí sa v Košiciach začali usadzovať od 40. rokov 19. storočia.[57] Prvé obdobie ich usadzovania je príznačné svojím množstvom, keď napríklad v roku 1844 už boli v takom počte prítomní (40–50 rodín), že si mohli založiť vlastnú matriku.[58] Z toho istého roku máme ďalší a presnejší údaj, na zasadaní Bruderschaft (miestny obchodnícky zbor) v júni 1844 bolo vyslovené, že doteraz v nežidovskom meste je 600 židov.[59] Počas ďalších desaťročí postupne, no čoraz vo väčšej miere sa tu udomácnili. V roku 1880 je už ich približne toľko (2846), ako protestantov t.j. obyvateľov s augsburským a helvétskym vierovyznaním spolu (3032)[60]. Prostredníctvom štatistických výsledkov máme možnosť sledovať vývoj židovskej komunity.

Tabuľka 4: Počet Židovského obyvateľstva v Košiciach a v Miskolci v 19. storočí

ROKY	**Košice**		**Miskolc**	
	Židia počet	**v %**	**Židia počet**	**v %**
1783	0	0	70	0,50%
1825	5		367	1,60%
1840	3		1096	4,10%
1850	729	5,60%	3944	13,30%
1869	2178	10,00%	4770	22,10%
1880	2846	10,90%	5117	21,00%
1890	3306	11,40%	5874	19,30%
1900	4988	14,00%	8551	19,90%

Zdroj:Csíky, T.: Városi zsidóság északkelet– és keletmagyarországon. Budapest : OSIRIS, 1999, p. 37.

Jeden z medzníkov v živote mesta bol aj zákon z roku 1870 (1870. évi XLII. törvénycikk: *A köztörvényhatóságok rendezéséről*) o právnom postavení miest a žúp. Mesto Košice v čase vzniku tohto zákona malo isté postavenie v zozname municipiálnych miest ako bývalé slobodné kráľovské mesto. Pri reorganizovaní v roku 1876, pri určovaní práv sledovali počet obyvateľov. Municipiálne mestá museli mať nad 12 000 obyvateľov, dôsledkom čoho viaceré bývalé slobodné kráľovské mestá, väčšinou z územia dnešného Slovenska a Sedmohradska, stratili právo municipiálnych miest. Košice už vtedy túto podmienku spĺňali a disponovali týmto právom naďalej.[61]

Koncom 19. storočia vysťahovalectvo výrazne ovplyvňovalo spoločnosť. Najvýraznejšia vlna vysťahovalectva bola zo severovýchodnej časti krajiny, v prevažnej miere do Spojených Štátov Amerických. Abovsko-turnianska župa tiež „trpela“ emigráciou za oceán, od roku 1894 do 1904 sa zo župy vysťahovalo 15 000 duší. Vrátilo sa z nich 2000 - 3000, vonku ostalo 11 000 – 12 000 obyvateľov.[62] Košice, aj keď pociťovali straty a mierny odliv obyvateľov, tieto čísla nedosiahli také hodnoty, aby sa rast obyvateľstva ocitol v negatívnych hodnotách. Údaje máme k dispozícii z posledných dvoch rokov 19. storočia, keď v roku 1899 sa vysťahovalo 81 a v roku 1900 opustilo mesto 111 Košičanov.[63]

Košice sa na konci 19. storočia delili na mestské časti. V roku 1900 podľa sčítania ľudu v Novom meste (Új város) žilo 2493, v Tábore (Tábor) 2895 obyvateľov, v Jozefovom meste (József város) 3558 ľudí, vo Františkovom meste (Ferencz város) 5637 obyvateľov a Alžbetino mesto (Erzsébet város) malo 6245 obyvateľov.[64]

Vidíme, že vo vývoji mesta pôsobilo veľa faktorov, ktoré vo väčšej či menšej miere ovplyvňovali rast obyvateľstva. Celkovo môžeme konštatovať, že po stagnácií a pomalom raste v prvej polovici 19. storočia druhá časť je už jednoznačne obdobím vývinu a rastu (viď. Tabuľku č. 5), čo na konci storočia vyústi k tomu, že mesto v hierarchií uhorských miest s municipiálnym právom obsadilo 13. miesto (okrem Rijeky). Keď pripočítame aj mestá s riadeným magistrátom tak sa Košice umiestnili na 18. mieste. Pred ním boli mestá Budapest, Szeged, Subotica (Szabadka), Debrecen, Hódmezővásárhely, Bratislava,

Kecskemét, Arad, Temešvár, Oradea (Nagyvárad), Pécs, Kluž (Kolozsvár), Makó, Szentes, Brašov (Brassó), Miskolc, Kiskunfélegyháza.[65]

Tabuľka 5: Vývoj počtu obyvateľov v druhej polovici 19. storočia

Rok	Počet obyvateľov
1869	21 742
1880	26 097
1890	28 884
1900	35 586

Zdroj: A Magyar korona országainak 1900. évi népszámlálása. Első rész. A népesség általános leírása községenkint. Budapest: Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal, 1902.

Population of Kosice and administrative division of the city in 19th century in archive documents and literature

For better understanding of inhabitant`s demographical evolution in cities in area of contemporary Slovakia in 19th century serve us information about population census from first half of 19th century and information from Stastistical Office since the second half of 19th century. For reconstruction of the population situation, beside earlier mentioned documents, help us also period works, which describe the situation of population in given region or city. Since the introduction of modern census (statute from the year 1869, III. törvénycikk a népszámlálás) we can count on detailed, more specific information about certain year, when the census was held. Harder task for the researcher is to gain information about the population situation from the earlier historical periods (before 19th century), cause of the lack of reliable information creating specific picture about the population situation.

Our goal was to give information about existing archive materials and statistical evidence, which we can use for reconstruction of population number and structure, according to administrative division of Kosice in 19th century. We tried to confront the statements of period researchers with numeric evidence given by contemporary researchers and we compared them with gained evidence from statistical leafs from the first half of 19th century. For more specific overview about the population number of Kosice in 19th century we also worked with results gained in first national census in Uhorsko.

Príloha

Tabuľka 1: Delenie mesta Košice na jednotlivé štvrte v roku 1805

Časti mesta Košice
PRIMUS QUADRANUS
SECUNDUS QUADRANUS
TERTIUS QUADRANUS
QUARTUS QUADRANUS
SUBMURALES
SUBURBIUM INFERIORIS
Ludmány utcza
Új utcza
SUBURBIUM MEDIOCVE
Forrás utcza
Biro utcza

SUBURBIUM SUPERIUS
Szent József utcza
Tégla utcza
Csermely utcza
Szent László utcza

Zdroj : AMK, f. Súpis duší v roku 1805/1806. Tento súpis bol vykonaný 28. septembra 1805.

Tabuľka 2: Počet obyvateľov Košíc v prvej polovici 19. storočia

Vývoj obyvateľov Košíc 1800 – 1810

ROK	**1800**	**1801**	**1802**	**1803**	**1805**	**1806**	**1807**	**1808**	**1809**	**1810**
SPOLU (obyvatelia)	8501	8518	8389	9150	9485	8824	8746	9013	9005	8993

Vývoj obyvateľov Košíc 1811 – 1820

ROK	**1811**	**1812**	**1813**	**1814**	**1817**	**1818**	**1819**
SPOLU	9005	8993	8758	8927	8523	9727	10276

Vývoj obyvateľov Košíc 1821 – 1830

ROK	**1821**	**1822**	**1825**	**1826**	**1828**	**1830**
SPOLU	10012	10306	9659	10042	9745	9252

Vývoj obyvateľov Košíc 1830 – 1840

ROK	**1833**	**1834**	**1835**	**1836**	**1837**	**1838**	**1839**	**1840**
SPOLU	9038	10257	10816	10288	10271	10400	11079	10378

Vývoj obyvateľov Košíc 1840 – 1847

ROK	**1841**	**1842**	**1843**	**1844**	**1846**	**1847**
SPOLU	11122	11084	11550	12376	13448	14019

Zdroj: AMK, f. Súpis duší od roku 1800 až 1847.

Tabuľka 3: Počet obyvateľov Košíc (podľa GUSZTÁVA THIRRINGA)

ROK	**Počet obyvateľov Košíc**
1777	6 367
1782	5 858
1787	8 244
1804	7 525
1850	13 034

Zdroj: THIRRING, G.: *Magyarország népessége II. József korában*. Budapest : MTA, 1938.

Tabuľka 4: Výsledky sčítaní obyvateľov Košíc v 19. storočí (podľa ONDREJA HALAGU)

ROK	**SPOLU počet obyvateľov**

1799	7 934
1846/1847	14 109
1857	17 150
1880	26 097
1900	40 102

Zdroj : HALAGA, O.: *Právny, územný a populačný vývoj mesta*. Košice : Východoslovenské tlačiarne, 1967, p. 56.

Tabuľka 5: Výsledky sčítaní obyvateľov Košíc v 19. storočí (podľa PAVLA ŠALAMONA)

ROK	SPOLU POČET OBYVATEĽOV
1847	14 959
1850	13 034
1857	17 150
1870	21 742
1900	40 102

Zdroj: ŠALAMON, P.: Demografický vývoj Košíc v rokoch 1848–1870. In.: *Slovenská archivistika*, roč. 26, 1991, č. 1.; ŠALAMON, P.: Demografický vývoj Košíc v rokoch 1870–1918. In.: *Slovenská archivistika*, roč. 26, 1991, č. 2.

Tabuľka 6: Výsledky sčítaní obyvateľov Košíc v prvej polovici 19. storočia (podľa GÁBORA CZOCHA)

ROK	Počet obyvateľov
1801	8 523
1821	10 036
1830	9 307
1840	10 405
1847	14 959

Zdroj: CZOCH, G.: *Városlakók és polgárok. Kassa társadalma a XIX. század első felében*. Budapest : ATELIER Magyar–Francia Posztgraduális Műhely, 1997.

Tabuľka 7: Počet obyvateľov a cudzincov v rokoch 1850/51 a 1857

ROK	Občania	Z toho cudzinci
1850/1851*	13 034	2849
1857**	17 150	3880

Zdroj: *Czoch, G.: A nemzetiségi megoszlás kérdései és társadalmi dimenziói Kassán az 1850 /1851- es összeirás alapján. In: Czoch, G. – Klement J. – Sonkoly, G. (eds.):*Az Atelier–Iskola. Tanulmányok Granasztói György tiszteletére.*Budapest: Atelier, 2004, p. 141 – 156; AMK, f. Súpis obyvateľov v rokoch 1850/1851, ** AMK, f. Súpis obyvateľov v roku 1857,***

[1] Archív mesta Košice (ďalej AMK), fond (ďalej f.) Súpis duší – Conscriptio Animarum in gremio Liberae Regiaque Civitatis Cassoviensis od roku 1800 až 1847.

[2] AMK, f. Súpis obyvateľov v rokoch 1850/1851.

AMK, f. Súpis obyvateľov v roku 1857.

A Magyar korona országaiban az 1870. év elején végrahajtott népszámlálás eredményei a hasznos házi állatok kimutatásával együtt. Pest: Országos Magyar Kir. Statisztikai Hivatal, 1871; A Magyar korona országaiban az 1881. év elején végrehajtott népszámlálás eredményei I–II. Budapest: Országos Magyar Kir. Statisztikai Hivatal, 1882; A Magyar korona országaiban az 1891. év elején végrehajtott népszámlálás eredményei I–II. Budapest: Országos Magyar Kir. Statisztikai Hivatal, 1893; A Magyar korona országainak 1900. évi népszámlálása. Első rész. A népesség általános leírása községenkint. Budapest: Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal, 1902; Magyar szent korona országainak 1901. évi népszámlálása : Harmadik rész. A népesség részletes leirása. Budapest: Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal - Pesti Könyvnyomda-Részvénytársaság, 1907.

[3] V druhej polovici 19. storočia už existujú oficiálne sčítania. Tieto oficiálne výsledky sčítaní sa v archíve mesta Košice nenachádzajú.

[4] Pri zbieraní údajov sme dbali aj na otázku *občanov mesta*. V danom období to bol dôležitý faktor v mestskom živote. Kým na začiatku 19. storočia za občana mesta sa považoval iba ten, kto disponoval meštianskym právom, podľa úpravy mestských zákonov v roku 1848, v meste natrvalo usadený človek, aj keď nedisponoval meštianskym právom, už sa nepovažoval za cudzinca, ale za člena mestskej spoločnosti. V priebehu storočia meštianske právo strácalo svoju dôležitosť a čoraz vo väčšej miere sa posunulo do úzadia.

Czoch, G.: *Városlakók és polgárok. Kassa társadalma a XIX. század első felében*. Budapest : ATELIER Magyar - Francia Posztgraduális Műhely, 1997, p. 159 – 187.

[5] Magda, P.: *Magyar országnak és a határőrző katonaság vidékinek legujabb statisztikai és geographiai leírása*. Pest : 1819; NAGY, L.: *Notitiae politico-geographico statisticae inelyti Regni Hungáriáé* I. Buda, 1828; Fényes, E.: *Magyarországnak és a hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statistikai és geográphiai tekintetben*. I-VI. Pest, 1836 – 1840; Henszlmann, I.: 1846. Kassa, sz. kir. város. In: *Magyarföld és népei*, 1846, sz. 1, p. 15 – 20.; PLATH, J.: Kronika mesta Košice. Košice, 1860.; Borovszky, S.–Sziklay, J.(eds.): Magyarország vármegyéi és városai : (Magyarország monografiája) I. Abaúj – Torna vármegye és Kassa. Budapest : Apollo, 1896; Kovács, A.: Kassa népességének fejlődése és összetétele. In: *Magyar statisztikai szemle*, 1939, sz. 5, p. 519 – 542; Czoch, G.: Városlakók és polgárok. Kassa társadalma a XIX. század első felében. Budapest : ATELIER Magyar – Francia Posztgraduális Műhely, 1997; Czoch, G.:A nemzetiségi megoszlás kérdései és társadalmi dimenziói Kassán az 1850/1851-es összeirás alapján. In: Czoch, G. – Klement J. – Sonkoly, G. (eds.): Az Atelier - Iskola. Tanulmányok Granasztói György tiszteletére. Budapest : Atelier, 2004, p. 141 – 156; Wick, B.: Kassa város története és műemlékei. Kassa : WIKO, 1941;Šalamon, P. Demografický vývoj Košíc v rokoch 1848 – 1870. In: *Slovenská archivistika*, roč. 26, 1991, č. 1; Šalamon, P. Demografický vývoj Košíc v rokoch 1870 – 1918. In: *Slovenská archivistika*, roč. 26, 1991, č. 2; Halaga, O.: *Právny, územný a populačný vývoj mesta Košice*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1967;Kovács, É. Az asszimiláció ellentmondásai. A kassai zsidóság a két világháború között (1918–1938). Šamorín: Lilium Aurum, 2004;

[6] Počas celoštátneho jozefínskeho sčítania ľudí bol počet slobodných kráľovských miest v Uhorsku 48, z toho na pravom brehu Tisy ich bolo 6. Medzi nimi okrem Košíc aj Prešov, Bardejov, Sabinov, Kežmarok, Levoča.

[7] Cirkevné matriky obsahovali údaje len o obyvateľstve, ktoré prijalo sviatosť krstu, manželstva a posledného pomazania. Reálne nepoukazovali na celkový stav obyvateľov Košíc.

[8] Vaňo, B. – Jurčová, D. – Meszároš, J.: *Základy demografie.* Bratislava : OZSP, 2003. p. 136.

[9] Pre porovnanie údajov o obyvateľstve, Anton Špiesz vo svojej práci uvádza počet obyvateľov v meste Bratislava pre rok 1720 – 7943 a pre druhé najväčšie mesto vtedajšieho územia Slovenska, Banskú Štiavnicu v tom istom roku 6953 obyvateľov.

Špiesz, A.: *Slobodné kráľovské mestá na Slovensku v rokoch 1680 – 1780*. Košice : Východoslovenské

vydavateľstvo, 1983. p. 301.

[10] Acsády, I.:*Magyarország népessége a pragmatica sanctio korában*. Budapest : 1896, p. 428.

[11] Czoch, G.: Városlakók és polgárok..., p. 49.

[12]Sčítania z rokov 1777 a 1782 boli skúmané prostredníctvom súpisov „Conscriptio Animarum.“ Nepripočítali k údajom šľachticov a kňazov. Prvýkrát ich pripočítali až za vlády Jozefa II., kedy počet prítomných obyvateľov, spolu so šľachtou, kňazmi a cudzincami predstavoval 8244 obyvateľov. V roku 1804 to bolo bez šľachticov a kňazov 7525 a s šľachticmi a kňazmi 7984. Počet kňazov k roku 1804 pridali z roku 1787 a pripočítali tiež dvojnásobný počet šľachticov mužského pohlavia.

[13] Thirring, G.: *Magyarország népessége II. József korában*. Budapest : MTA, 1938.

[14] Czoch, G.: *Városlakók és polgárok*..., p. 49.

[15] Czoch, G.: *Városlakók és polgárok*..., p. 50.

[16] AMK, f. Súpis duší od 1800 až 1847.

[17] Chýbajúce roky sú: 1804, 1815,1816, 1820, 1823,1824, 1827, 1829, 1831, 1832, 1845, 1848.

[18] Výsledky súpisov duší boli vpisované na veľké hárky papiera a jednotlivo podľa rokov viazané do väzieb. Obsahová stránka hárkov je nasledovná: hlavnú kolónku vypĺňajú mená členov domácností, ku ktorým sú priradené aj čísla domov. Pod hlavou domácností sú spísaní aj ďalší členovia domácnosti, či podnájomníci. Konkrétne v preklade boli označení ako: domáci/občan (mužský rod), domáca/občianka (ženský rod). Nasledovali údaje ako bývajúci muž, bývajúca žena, mládež bola tiež rozdelená na dievčatá a chlapcov, čiže mužského a ženského rodu. Učni, žiaci, slúžiaci a sluhovia. Na poslednom mieste bola aj kolónka manželstvá.

[19] Czoch, G. *Városlakók és polgárok*..., p. 58.

[20] Zákon z roku 1848 (1848. évi XXIII. törvénycikk:*A szabad királyi városokról*) sa vzťahoval na slobodné kráľovské mestá. Rozčlenil ich do troch kategórii a to na malé mestá (pod 12000 obyv.), stredné (od 12 000 do 30 000 obyv.) a potom veľkomestá nad 30 000 obyvateľov. Košice podľa tohto zákona sa radili do strednej kategórie a mali právo posielať jedného poslanca do uhorského snemu.

[21] AMK, f. Súpis duší od 1800 až 1847.

[22] AMK, f. Conscriptio Fundorum–čiže súpisy majetkov. Štruktúra zapisovania bola totožná so súpisom duší. V rovnakom poradí hláv domácností, rozdelených do častí mesta Košíc, však boli priraďované kolónky hospodárskeho charakteru. Ako je dom–príbytok, záhrada, roľník, lúka, vinice, kone, býk, kravy, ošípané, ovce, ako aj kolónka povolanie. Rovnako sa uvádzali aj daňové povinnosti občanov, konkrétne sa odvádzala aj daň z predaja. Daň mali platiť aj obyvatelia z Košíc, z okolia, za víno a pivo. Súpisy majetkov mali na starosti tie isté osoby, ktoré robili aj sčítanie duší.

[23]Pre súpisy obyvateľov bolo príznačné zapisovanie obyvateľstva bez konkrétnej náboženskej príslušnosti, len zápis katolík alebo nekatolík. Súpisy boli písané v latinčine. Situácia sa zmenila od roku 1840, kedy sa začali písať po maďarsky.

[24]AMK, f. Kassa város keblében létező lelkeknek összeirása 1843/1844.

[25] Prví obyvatelia židovského pôvodu prišli do Košíc v rokoch 1840 hlavne zo susedných Rozhanoviec. Pred týmto dátumom jedine v roku 1836 dostal takúto výnimku izraelitský hostinský a získal právo vstúpiť do mesta usadiť sa tu. Mestská rada preto pustila židov do mesta, lebo musela brať na vedomie zákony, ktoré vyšli zo snemu z roku 1839 až 1840. Židia okrem banských miest mohli bývať všade, mohli zakladať továrne, obchody, či podieľať sa na rozvoji priemyslu, mohli kupovať nehnuteľnosti a vytvárať priemyselné združenia. V 40–tých rokoch sa ich počet v meste rapídne zvyšoval, na začiatku 50–tých rokov ich už mesto nedokázalo zastaviť administratívnymi zákazmi–ich usadeniu nevedeli zabrániť, ani ich spomaliť.

Csíky, T.: *Városi zsidóság északkelet– és keletmagyarországon*. Budapest : OSIRIS, 1999, p. 131.

[26] Na konci každého súpisu sa nachádzal dátum jeho uskutočnenia a nechýbali ani podpisy uskutočňovateľov súpisov. Najčastejšie to bol úradník spolu s členom mestskej rady. Napríklad v roku 1801 boli zapisovatelia súpisu duší a súpisu majetkov Franciscus Kraus a Joannes Molnár.

[27] AMK, f. Súpis duší od 1800 až 1847.

[28] Na báze súpisu duší a dobových máp predpokladáme, že prvý kvadrant bol umiestnený na západnej strane Košíc, čiže od dnešnej Hlavnej ulice smerom k Uršulínskej ulici. Druhý kvadrant bol nad ním a smeroval po Námestie Maratónca mieru. Po Levočský dom sa tiahol v poradí tretí kvadrant, ktorý lemoval východnú časť Košíc. Ostal štvrtý kvartál, ktorý sa tiahol od Levočského domu až po koniec centra.

[29] AMK, f. Súpis duší rokov : 1802, 1805, 1806, 1807, 1808, 1809, 1810, 1811.

[30] Šalamon, P.: Demografický vývoj..., 1, p. 57.

[31] Halaga, O.: *Právny, územný...*, p. 50.

[32] Nagy, L.: *Notitiae politico-geographico...*

[33] CZOCH, G.: *Városlakók és polgárok...*

[34] Fényes, E.: *Magyarországnak és a hozzá...*

Fényes, E.: *Magyarország geographiai szótára, mellyben minden város, falu és puszta betürendben körülményesen leiratik.* 1. kötet. A–K. Pest, 1851. reprint Budapest : Magyar Könyvkiadó, 1984.

[35] Podľa týchto cirkevných súpisov v meste žilo 5314 Maďarov, 1155 Slovákov a 6000 Nemcov.

[36] V roku 1787 sa uvádza podľa sčítania Jozefa II. počet obyvateľov Košíc 8244, v roku 1800 podľa súpisu duší 8501 obyvateľov.

[37] Wick, B.: *Kassa története...*, p. 167.

[38] Pre sčítanie obyvateľstva v roku 1850/1851 je charakteristické písanie v nemeckom jazyku.

[39] AMK, F: Súpis obyvateľov v rokoch 1850/1851.

[40] Ku všetkým obyvateľom sú priradené aj čísla domov a čísla bytov.

[41] ŠALAMON, P.: Demografický vývoj..., 1, p. 69.

[42] Sčítania boli uskutočnené v nemeckom a maďarskom jazyku. Údaje v kolónkach boli však vyplňované v nemeckom jazyku.

[43] AMK, f. Súpis obyvateľov z roku 1857.

[44] Šalamon, P.: Demografický vývoj..., 2, p. 71.

[45] AMK, f. Helységbeli idegenek táblája (Knihy miestnych cudzincov) 1857.

[46] AMK, f. Helységbeli idegenek táblája (Knihy miestnych cudzincov) 1857. Časti mesta : 1. Stadtviertel, 2. Stadtviertel–S: 919, 3. Stadtviertel–S:917, 4. Stadtviertel–S:916,Auser der Stadt–S:918.

Pri každom jednom obyvateľovi sa uvádzalo jeho poradové číslo, číslo domu v ktorom sa usadili, ako aj číslo bytu v ktorom bývali. Môžeme sa o migrantoch dozvedieť ich dátum a rok narodenia, ako aj vierovyznanie, rodinný stav. Tiež boli vedené aj informácie odkiaľ cudzinci prišli–čiže bola písaná krajina, oblasť ich pôvodu.

[47] 1000 év törvényeihttp://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=5383

[48] V prvom sčítaní v roku 1869 sa ešte nepýtali na materinský jazyk občanov.

[49] Šalamon, P.: Demografický vývoj..., 2, p. 71.

[50] Molnár, B.: *Kassa város orvosi története*. Košice: WIKO, 1944. p. 58.

[51] Borovszky, S.–Sziklay, J.: *Magyarország vármegyéi*..., p. 31.

[52] Gyáni G.–Kövér, Gy.: *Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig*. Budapest : Osiris Kiadó, 2006, p. 42–43.

[53] Molnár, B.. *Kassa város orvosi*..., p. 64.

[54] Wick, B.: *Kassa története*..., p. 216.

[55] Borovszky, S.–Sziklay, J.: *Magyarország vármegyéi*...

[56] Borovszky, S.–Sziklay, J.: *Magyarország vármegyéi*..., p. 34.

[57] Csíky, T.: *Városi zsidóság*..., p. 131.

[58] Kerekes, Gy.: A kassai kereskedők életéből harmadfélszázad 1687–1913. Budapest : 1913, p. 112.

[59] Lányi, M.– PROPPEROVÁ, H.: Szlovenszkói zsidó hitközségek története. Košice : Atheneum, 1933, p. 27.

[60] Viď. *Abaúj–Kassai Közlöny*, évf. 10, 1881, sz. 32.

[61] Gyáni, G. – Kövér, Gy.: *Magyarország társadalomtörténete*..., p. 53.

[62] Kostický, B.: *Slovensko 1848 / 1949 v zrkadle prameňov*. Bratislava : Osveta, 1983, p. 146.

[63] A Magyar szent korona országainak kivándorlása és visszavándorlása 1899 – 1913. *Magyar Statisztikai Közlemények*. Új sorozat, 67. kötet. Budapest, 1918.

[64].Článok neinformuje o ďalších častiach mesta, ako Centrum (Belváros) a Vonkajšie územie (Külterület). Text ďalej znie: *„Tieto časti vytvárajú celé dediny, obce akými veľkými sa ani župan nemôže chváliť.V každom jednom meste stojí iba jeden policajt na poste - vo funkcii. Do rúk tohto jedného človeka sú položené životy 6245 ľudí, ako aj ich majetok, aj verejná bezpečnosť. Je to už nadmieru nezvládnuteľná situácia, ktorú netreba komentovať. Už aj fakt že na 40 588 obyvateľov pripadá 8 policajtov. Je to veľmi ťažká situácia a núti zväčšiť počet policajtov aspoň tak, aby na každú štvrť pripadli aspoň dve strážiace oči. (2 policajti)“.* Felsőmagyarország, Košice, 5. marec 1901.

[65] Borovszky, S. – Sziklay, J.: *Magyarország vármegyéi*..., p. 31.